

Dr Zbigniew Chodkowski

Uniwersytet Rzeszowski

MOTYWACJA MŁODZIEŻY W ZAKRESIE WYBORU KIERUNKU STUDIÓW W ŚWIETLE ZMIENNEJ – PŁEĆ

MOTIVATION OF YOUNG PEOPLE IN CHOOSING THE FIELD OF STUDY IN THE LIGHT OF VARIABLE – GENDER

Streszczenie

Motywacja jest czynnikiem wpływającym na aktywność człowieka od jego najmłodszych lat poprzez całą dorosłość. Uwidacznia się to w trzech najważniejszych obszarach, tj.: zabawy, edukacji i pracy. Sfery te łączą się ze sobą w różnych proporcjach i zależą one od wielu czynników związanych ze środowiskiem życia i zainteresowaniami jednostki. Do tych najważniejszych należą: opieka, wychowanie, edukacja, otoczenie rodziny, atmosfera rodzinna, uwarunkowania społeczne, ekonomiczne, zdrowie i inne. Czynniki te kształtują u dziecka postrzeganie świata, a także wpływają na jednostkę w zakresie podejmowania ważnych decyzji, do których należy m.in. wybór kierunku studiów. Środowisko ludzi, obiektów, miejsce życia implikują motywy zachowania się człowieka, które przekładają się na jego aspiracje życiowe.

Słowa kluczowe: zdolności, edukacja, motywacja, praca, płeć

Abstract

Motivation is a factor influencing human activity from an early age through entire adulthood. It manifests itself in the three most important areas: play, education and work. These areas combine with each other in different proportions and they depend on many factors related to the living environment and the interests of the individual. The most important ones include care, upbringing, education, family environment, family atmosphere, social and economic conditions, health, and others. These factors shape the child's perception of the world, and also affect the individual in making important decisions, which include, among others, the choice of the field of study. The environment of people, objects, and place of living imply motives in creating human behaviour, which translates into his life aspirations.

Keywords: skills, education, motivation, work, gender.

Wprowadzenie

Motywacja należy do czynników determinujących zachowanie człowieka we wszystkich dziedzinach jego życia. Poszczególne motywy wpływają w za-

sadniczy sposób na wykonywanie każdej pracy niezależnie od osiągniętych efektów. Większa motywacja uruchamia większy potencjał umysłowy i energetyczny jednostki, a uzyskane efekty przynoszą dla niej satysfakcjonujące wyniki. Tego typu zadowolenie implikuje następne motywy do kolejnych aktywności. Satysfakcja ma więc znaczący wpływ na wzmacnianie psychiczno-fizycznego funkcjonowania człowieka. Przekłada się to na tworzenie właściwych postaw jednostki wobec otoczenia, ludzi, edukacji i pracy zawodowej. Człowiek staje się w większym stopniu aktywny, a zarazem produktywny w codziennej pracy. Właściwe postawy mają związek z motywacją, która wpływa na realizację każdego niemalże zadania. Jej pozytywne efekty to systematyczne wzmacnianie poczucia własnej wartości, jak również wyższa samoocena własnego życia w postrzeganiu i porównaniu siebie wobec innych.

Wybór kierunku studiów należy do odpowiedzialnych decyzji jednostki. W większości przypadków ulega ona różnym wpływom zarówno domu rodzinnego, jak i szkoły. Z drugiej strony ważną rolę odgrywają m.in.: uzdolnienia, zainteresowania i chęć rozwoju osobistego i zawodowego. W literaturze przedmiotu pojawiają się coraz nowsze przykłady badań nad motywacją dotyczącą wyboru kierunku studiów, która jest rezultatem różnych oddziaływań.

Środowisko życia dziecka ma zasadniczy wpływ na jego rozwój osobowy zarówno fizyczny, jak i psychospołeczny. Według U. Bronfenbrennera kluczową rolę w edukacji dzieci odgrywają rodzice. Jako pierwsi odkrywają u dziecka pewne predyspozycje, które przy współpracy ze szkołą i nauczycielami są wzmacniane i rozwijane. Uzdolnionej jednostce jest łatwiej poszerzać swoje zainteresowania pod warunkiem utrzymania pewnej dyscypliny w zakresie systematycznej pracy i właściwego kierowania¹.

Można przyjąć tezę, że na każdym z poziomów edukacyjnych jednostka zdobywa wiedzę i doświadczenia niezbędne do pełnienia ról społecznych, budowania swej tożsamości i koncepcji własnego życia. Tym samym, na każdym poziomie uruchomionych zostaje wiele interakcji, prowadzących do zmian zarówno społecznego systemu, jak i poszczególnych jednostek. Pełna realizacja powierzonych jednostce zadań i osiągnięcie poszczególnych celów zależy od wielu czynników, które funkcjonują w środowisku życia jednostki².

Yeeun Kima i współautorzy odwołują się do teorii systemów ekologicznych Bronfenbrennera (2009), która wyjaśnia, w jaki sposób socjalizacja wewnątrz rodziny, w środowiskach społecznych, a także kulturowych wpływa na poznawczy i emocjonalny rozwój dzieci oraz na edukację jednostki³.

¹ Y. Kima, S.Y. Mokb, T. Seidelc, *Parental influences on immigrant students' achievement-related motivation and achievement: A meta-analysis*, Educational Research Review 30 (2020) 100327, s. 1.

² M. Farnicka, H. Liberska, *Tworzenie środowiska sprzyjającego uczeniu się – analiza wybranych czynników*, „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja” 2014, Nr 67(3), s. 59.

³ Tamże, s. 2.

Natomiast Megan Mantica i współautorzy wyjaśniają, że rodzina może zainspirować dziecko do osiągania dobrych wyników w szkole. Uczniowie będący członkami pełnej rodziny mają większą pewność siebie w wykonywaniu zadania⁴.

W swoich badaniach z 2019 r. Robert Sadowski stwierdził, że do najważniejszych czynników kształtujących motywację związane z wyborem studiów należą: zainteresowania kandydata (prawie 19%), łatwość znalezienia pracy po studiach (prawie 12%), niespełna 10% stanowią oddziaływania reklam, wpływy uczelni⁵.

Należy zauważyć, że w swoich eksploracjach badawczych autorzy dostrzegają wpływ na motywację wyboru kierunku studiów wielu czynników, do których trzeba zaliczyć: znaczenie perswazji rodziny, tradycje rodzinne, a także zainteresowania jednostki i możliwość znalezienia pracy.

Predyspozycje człowieka

Predyspozycja, według *Słownika Polskiego PWN*, oznacza wrodzoną skłonność lub zdolność do czegoś⁶. Wincenty Okoń interpretuje zdolność jako możliwość uzyskania spodziewanych wyników podczas wykonywanych różnych czynności, którym towarzyszą określone warunki zewnętrzne. Przy czym zdolności mają charakter ogólny i zaliczyć można do nich: spostrzegawczość, sprawność myślenia, pamięć, wyobraźnię, uwagę, a także sprawność motoryczną. Zdolność ogólna zależy od: rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki.

Edward Nęcka przedstawił zdolności człowieka w trzech znaczeniach:

1. jako potencjalne możliwości jednostki⁷,
2. jako możliwości rzeczywiście przejawiane przez jednostkę,
3. jako poziom wykonywania przez człowieka określonych czynności lub zadań (performance) i dotyczy tego, co jest mierzalne lub obserwowane w danej sytuacji⁸.

Natomiast Włodzimierz Szewczuk zdefiniował zdolności człowieka jako „układ warunków wewnętrznych danej jednostki, decydujący o poziomie jakości jej osiągnięć w realizowanej przez nią działalności”⁹. Autor zaproponował również teorię zdolności jako złożonej aktywności. Za pomocą tejże aktywności, człowiek reguluje swoje stosunki z samym sobą, a także ze światem go otaczają-

⁴ A. Mantica, J. Moneva, M. Malbas, *Family Status and Self-Motivation in Studies*, International Research in Education, 2020, Vol. 8, No. 1, s. 124.

⁵ R. Sadowski (<https://biznes.newseria.pl/biuro-prasowe/edukacja/czynniki-wplywajace>).

⁶ *Słownik Języka Polskiego PWN*, (<https://sjp.pwn.pl/sjp/predyspozycja;2572321.html>).

⁷ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998, s. 463.

⁸ E. Nęcka, *Inteligencja* [w:] (red.) J. Strelau, *Psychologia ogólna*, T. 2, Gdańskie Wydawnictwa Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 723–724.

⁹ W. Szewczuk, *Zdolności i uzdolnienia* [w:] (red.) W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997, s. 991.

cym – przyrodniczym i społecznym. Każda działalność ludzka angażuje całego człowieka i przejawia się następującymi czynnościami:

- a) postrzeganie – odbiór informacji bezpośredniej o zdarzeniach;
- b) emocja – odbiór informacji o wartości zdarzeń dla człowieka;
- c) myślenie – obróbka informacji;
- d) uczenie, czyli zapis informacji;
- e) finalne ustosunkowanie się do świata, czyli wykonywanie czynności motorycznych.

Szewczyk podkreśla, że systematyczna praca przyczynia się zarówno do rozwijania naszych zdolności, jak również do ich wzmacniania¹⁰.

Charakterystyka motywacji człowieka

Wiesław Łukaszewski definiuje motywację jako: „opis wszelkich mechanizmów odpowiedzialnych za uruchomienie, ukierunkowanie, podtrzymanie i zakończenie zachowania”. Autor wskazuje zarówno na mechanizmy zachowań prostych, złożonych, wewnętrznych, zewnętrznych, jak i afektywnych i poznawczych¹¹.

Inny autor, Tomasz Kocowski wyjaśnia motywację jako „ogół procesów w systemie nerwowym, które:

- a) przejawiają się tendencją lub przeciwtendencją do ukierunkowanej aktywności,
- b) wywołują i pobudzają tę aktywność, tłumiąc inne tendencje,
- c) sygnalizują satysfakcją lub dyssatysfakcją stopień zaspokojenia potrzeb lub realizacji zadań¹².

Autor dostrzega również różne rodzaje procesów motywacyjnych, które zależą od aktywności człowieka, a ta z kolei jest ukierunkowana na zaspokojenie potrzeb i realizację zadań¹³.

Według Philipa Zimbardo i współautorów, motywacja oznacza wszystkie procesy, które są zaangażowane w inicjowanie, ukierunkowanie i utrzymanie fizycznych i psychicznych aktywności człowieka. Motywacja wymaga więc pobudzenia i determinuje jedną z możliwych reakcji, którą jednostka uruchamia w danej konkretnej sytuacji. Każda motywacja obejmuje różne procesy umysłowe, które wpływają na nasze działania i na dokonanie różnych wyborów¹⁴.

Janusz Reykowski podobnie definiuje motywację jako proces psychicznej regulacji, dzięki któremu formują się dążenia do podejmowania ukierunkowanych czynności na określony cel. Czynności te mogą być powstrzymywane,

¹⁰ Tamże, s. 992–995.

¹¹ W. Łukaszewski, *Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych* [w:] (red.) J. Strelau, *Psychologia ogólna* T. 2, Gdańskie Wydawnictwa Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 427.

¹² T. Kocowski, *Motywacja* [w:] (red.) W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 384.

¹³ Tamże.

¹⁴ P.G. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe Koncepcje. Motywacja i uczenie się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 60.

odraczane lub też modyfikowane. Natomiast funkcją dążeń jest sterowanie czynnościami człowieka w taki sposób, aby doprowadzały one do określonego, zgodnego z intencją efektu¹⁵.

Leszek Koziół wyjaśnia motywację (za Michoniem) jako „zespół sił i czynników pobudzających i podtrzymujących człowieka w zachowaniach, które zmierzają do osiągnięcia określonych celów. Autor zalicza do tych zespołów sił m.in.: potrzeby, popędy, instynkty, aspiracje, a także stany napięć – zwane mechanizmami organizmu ludzkiego”¹⁶.

Według Kazimierza Obuchowskiego motyw jest pewnym sformułowaniem określającym przyczyny działania. Jest to zwerbalizowanie celu, który umożliwia jednostce podjęcie określonej czynności. Jednostka nie może działać bez motywu, a jeśli tak ona twierdzi to albo go ukrywa, albo cierpi na zaburzenia psychiczne. Punktem wyjścia każdego działania jest uświadomienie sobie i sformułowanie celu, a następnie określenie odpowiedniego programu działania¹⁷. Procesy motywacyjne mogą pobudzać aktywność zewnętrzną jako wszelkie działania człowieka, a także aktywność wewnętrzną jako czynności psychiczne w tym procesy umysłowe, a nawet działania odruchowe¹⁸.

Motywacja do uczenia się

Motywacja wpływa na działalność człowieka, która jest pewną aktywnością jednostki, zmierzającej do wykonania z góry ustalonego zadania czy też wielu zadań. Gerard Mietzel (za Bernardem Weinerem) pisze, że każdy przeżywa pozytywne uczucia, jeżeli może wyjaśnić osiągnięcie swojego sukcesu bodźcami wewnętrznymi¹⁹.

Bożena Tołwińska wskazuje na szczególne znaczenie motywacji w ramach organizacji i zarządzania, albowiem poziom zaangażowania pracowników w realizację określonych wcześniej celów decyduje o jej efektywności. Podobnie jest z pobudzaniem uczniowskiej motywacji do osiągania celów związanych z uczeniem się jednostki²⁰.

¹⁵ J. Reykowski, *Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość* [w:] (red.) T. Tomaszewski, *Psychologia ogólna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 113.

¹⁶ L. Koziół, *Motywacja w pracy. Determinanty ekonomiczno-organizacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków 2002, s. 27.

¹⁷ K. Obuchowski, *Psychologia dążeń ludzkich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1983, s. 27–29.

¹⁸ T. Kocowski, *Motywacja* [w:] (red.) W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 384.

¹⁹ G. Mietzel, *Psychologia kształcenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 372–373.

²⁰ B. Tołwińska, *Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)* [w:] (red.) J. Izdebska i J. Szymanowska, *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2009, s. 196.

W rzeczywistości nasza motywacja jest często mieszanką zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych czynników, ale z natury rzeczy połączenie tych czynników może się zmieniać w czasie²¹.

Motywy wewnętrzne

Zachowania motywowane wewnętrznie są wykonywane z powodu poczucia osobistej satysfakcji i są bardzo pożądane, ponieważ charakteryzują się wykonywaniem każdej czynności przez człowieka dobrowolnie, bez przymusu²².

Gerard Mietzel wyjaśnia, że motywy wewnętrzne kojarzą się z aktywnością jednostki odczuwającej satysfakcję i radość z możliwości działania. Wykonywanie każdej czynności wynika z własnej i nieprzymuszonej woli, a także sprawia jednostce przyjemność, rzuca nowe, ciekawe wyzwanie²³.

Motywacja wewnętrzna pochodzi więc z „wnętrza” człowieka, który angażuje się w działanie dla samego działania, także pod nieobecność zewnętrznej nagrody. Mogą to być różne rodzaje wykonywanej pracy, np. samoobsługowej, zawodowej, a także różne sposoby spędzania wolnego czasu, które są na ogół motywowane wewnętrznie. Ten rodzaj motywacji ma swoje źródła w wewnętrznych właściwościach jednostki, na przykład cechach osobowościowych czy szczególnych zainteresowaniach²⁴.

Motywacja wewnętrzna jest więc wartością niezależną, autonomiczną, która z reguły przynosi jednostce wiele satysfakcji. Z przeprowadzonych badań wynika, że uczniowie posiadający wysoki poziom tej motywacji, odnoszą w szkole większe sukcesy i mają także większe osiągnięcia. W dodatku posiadają oni niski poziom lęku związanego ze szkołą, nauczycielami i przedmiotami, a także pozytywnie oceniają własne kompetencje. Jest to niezależne od poziomu nauczania, płci oraz grupy etnicznej²⁵.

Motywy zewnętrzne

Zachowania motywowane zewnętrznie są wykonywane, aby otrzymać coś od innych i zachodzą wówczas, gdy wykonywanie zadań jest środkiem do osiągnięcia jakiegoś celu, np. może być nim coś wartościowego. Potrzeby ludzkie są

²¹ R.S. Spielman, *Psychology*, OpenStax, Rice University, Texas 2017, s. 330.

²² Tamże.

²³ G. Mietzel, *Psychologia kształcenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s.374.

²⁴ P.G. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe Koncepcje. Motywacja i uczenie się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 62.

²⁵ Tamże, s. 197.

różnorodne i dzięki takim działaniom duża ich część może zostać zaspokojona. Według B. Tołwińskiej, uczniowie są zewnętrznie motywowani do uczenia się poprzez np. nagrody, kary, oceny, pochwały, odnoszące się do ich osiągnięć, czy z powodu przymusu²⁶.

Gerard Mietzel wyjaśnia motywowanie zewnętrzne w kontekście osiągania wyników, które podlegają kontroli z zewnątrz. Motywowany uczeń dąży do uzyskania lepszych wyników w nauce poprzez systematyczną pracę, która ułatwi mu otrzymanie stypendium²⁷.

Motywacja zewnętrzna obejmuje zachowania nakierowane na zewnętrzne skutki, do których należą np. oceny szkolne, różne pochwały, nagrody. Jednak nie są to zachowania nastawione na likwidację wewnętrznego napięcia, które pojawia się np. przy stresujących sytuacjach²⁸.

Ostatnie rozróżnienie przeciwstawia motywy i popędy człowieka, wynikające z motywacji świadomej tym motywom, których źródła są umiejscowione w motywacji nieświadomej, albowiem zmotywowani ludzie mogą, ale nie muszą być świadomi popędów czy motywów, które leżą u podstaw ich zachowania – podobnie jak pobudzenie emocjonalne może pojawiać się świadomie lub na poziomie nieświadomym. Według Freuda, w nieświadomym umyśle kryją się złożone motywy oparte na traumatycznych doświadczeniach i konfliktach o naturze seksualnej²⁹.

Ludzie z reguły kierują się wieloma motywami jednocześnie, przy czym ich hierarchia ważności jest labilna i nie zawsze w pełni uświadomiona. Odczuwalne realnie potrzeby mieszają się bardziej lub mniej z określonymi marzeniami, emocje pozytywne z negatywnymi, a zaufanie do siebie z niepewnością³⁰.

Metodologia badań własnych

Przedmiotem badań jest analiza predyspozycji studentów w świetle zmiennej – płeć i ich wpływ na motywy wyboru studiów. Głównym celem badania jest wzbogacenie wiedzy na temat znaczenia wpływu predyspozycji na motywację wyboru kierunków studiów wśród kobiet i mężczyzn, reprezentujących Uniwersytet Rzeszowski i Politechnikę Rzeszowską.

²⁶ B. Tołwińska, *Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)* [w:] (red.) J. Izdebska i J. Szymanowska, *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2009, s. 196.

²⁷ G. Mietzel, *Psychologia kształcenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 374.

²⁸ P.G. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe Koncepcje. Motywacja i uczenie się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 62.

²⁹ Tamże, s. 63.

³⁰ Z. Chodkowski, *Adaptacja człowieka do środowiska pracy*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, s. 81.

W związku z tym sformułowano następujące problemy badawcze:

Czy istnieją (a jeśli tak, to jakie) różnice w postrzeganiu wpływu predyspozycji na motywację wyboru studiów ze względu na: zainteresowania, autoocenę własnych możliwości intelektualnych, perspektywę wysokich zarobków, szansę na zatrudnienie w kraju, za granicą, program studiów obejmujący przedmioty, które w szkole średniej nie sprawiały trudności, a także program składający się z przedmiotów, z których respondent był dobry w szkole średniej, wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego i Politechniki Rzeszowskiej ze względu na ich płeć.

Do wszystkich przypadków założono hipotezę zerową (H_0), stwierdzającą brak istotności statystycznej między kobietami i mężczyznami: $p > 0,05$.

Badania przeprowadzono w grupach studentów rozpoczynających studia na dwóch uczelniach: na kierunkach humanistycznych i na kierunkach ścisłych. Badaniami objęto 400 studentów, w tym 200 studiujących na kierunkach humanistycznych, na Uniwersytecie Rzeszowskim i 200 osób na kierunkach ścisłych Politechniki Rzeszowskiej. Po wstępnej weryfikacji odrzucono 17 ankiet z powodu niekompletnych odpowiedzi. Do dalszego etapu zakwalifikowano 383 ankiety (w tym 239 kobiet oraz 144 mężczyzn). Badania zrealizowano w czwartym kwartale 2018 r., wykorzystując jako narzędzie kwestionariusz ankiety, opracowany przez autora artykułu. Respondenci wypełniali kwestionariusze dobrowolnie i anonimowo.

Wyniki badań

W tabeli nr 1 przedstawiono liczbę respondentów z podziałem na płeć i rodzaj uczelni. Jak wskazują uzyskane wyniki, w grupie badanych osób dominują w obydwu uczelniach kobiety i stanowią średnią 62,45%.

Tabela 1. Płeć badanych według podziału na uczelnie

Uczelnia	Płeć badanych					
	kobiety	%	mężczyźni	%	Razem	%
Uniwersytet Rzeszowski (UR)	120	63,2	70	36,8	190	100
Politechnika Rzeszowska (PR)	119	61,7	74	38,3	193	100

Źródło: wyniki badań własnych

W kolejnej tabeli nr 2, przedstawiono wartości procentowe odnoszące się do respondentów mieszkających na wsi i w mieście. Ponad 50% badanych zamieszkuje obszary wiejskie, przy czym wartości z Politechniki są nieco wyższe i wynoszą 63,2%.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania badanych według podziału na uczelnie

Uczelnia	Miejsce zamieszkania					
	Wieś	%	Miasto	%	Razem	%
Uniwersytet Rzeszowski (UR)	97	51,1	93	48,9	190	100
Politechnika Rzeszowska (PR)	122	63,2	71	36,8	193	100

Źródło: wyniki badań własnych

Wybór drogi życiowej przez człowieka jest zdeterminowany, według Jana Poleszczuka, przede wszystkim przez czynniki subiektywne, do których zaliczają się m.in.: własne preferencje, ambicje, zainteresowania i zdolności, powiązane w sposób pośredni lub bezpośredni ze środowiskiem życia³¹.

Tabela 3. Wybór studiów ze względu na zainteresowania według płci badanych

Autoocena własnych możliwości intelektualnych	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	31	13,0	18	12,5	Chi-kwadrat Pearsona	5,098	4	0,277
					Iloraz wiarygodności	4,991	4	0,288
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	20	8,4	22	15,3	Miary sumaryczne			
					Nominalna/nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	76	31,8	44	30,5	Phi	0,115	0,277	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	66	27,6	39	27,1	V Kramera	0,115	0,277	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	46	19,2	21	14,6	Współczynnik kontyngencji	0,115	0,277	

Źródło: wyniki badań własnych

Różnice w przebiegu ścieżki zawodowej kobiet i mężczyzn są dostrzegane przez pracodawców i zależą od czynników obiektywnych, takich jak:

³¹ J. Poleszczuk, *Decyzje edukacyjne maturzystów. Kontekst społeczny i indywidualne postawy młodzieży Białegostoku wobec wykształcenia wyższego*, „Pogranicze. Studia Społeczne”. Tom XXXI, 2017, s. 13.

- zainteresowanie określonymi dziedzinami lub branżami lub ich brak;
- wybór kierunku studiów;
- cechy osobowościowe kobiet i mężczyzn³².

Zainteresowania odgrywają ważną rolę w rozwoju całościowym człowieka zarówno w przestrzeni edukacji, jak i pracy zawodowej. Na podstawie wyników badań z 2015 r. dotyczących motywów podjęcia studiów pedagogicznych przez studentów, zainteresowania, uzyskały najwyższe wartości, ponad 65%³³.

Na podstawie wyników zawartych w tabeli nr 3 można wnioskować, że zainteresowania są czynnikiem decydującym o wyborze studiów przez 19,2% studentek oraz 14,6% studentów.

Zbliżone wyniki uzyskali studenci w przypadku czynników, które były ważne, ale nie odgrywały decydującej roli w wyborze kierunku studiów, a także w odniesieniu do czynników, które były średnio ważne z niewielką przewagą kobiet w obydwu przedziałach.

Najwyższą wartość – 31,8% uzyskały kobiety, a 30,5% mężczyźni w przypadku czynników, które były średnio ważne.

Na podstawie wyliczonych wartości widać, że kobiety kierowały się przy wyborze studiów zdecydowanie w większym stopniu zainteresowaniami (czynniki decydujące i ważne), w przeciwieństwie do mężczyzn.

Otrzymane wartości wskazują, że studenci obydwu płci mają poczucie odpowiedzialności i pewne oczekiwania, a także świadomie planują przyszłe zatrudnienie pod względem rozwoju zawodowego³⁴.

Tabela 4. Perspektywa wysokich zarobków według płci badanych

Autoocena własnych możliwości intelektualnych	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	46	19,2	34	23,6	Chi-kwadrat Pearsona	2,208	4	0,698
					Iloraz wiarygodności	2,207	4	0,698

³² M. Niemczewska, K. Mrowiec, A. Paterek, *Rola kobiet w innowacyjnej przedsiębiorczości wysokich technologii*, Wydawnictwo Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2007, s. 43.

³³ Z. Chodkowski, *Plany zawodowe studentów Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego w kontekście miejsca ich zamieszkania*, „Zarządzanie Publiczne” 2(46) 2019, s. 178.

³⁴ M. Byrne, B. Flood, *A Study of Accounting Students' Motives, Expectations and Preparedness for Higher Education*, „Journal of Further and Higher Education”, 2005, 2 (29), s. 111–124.

1	2	3	4	5	6	7	8
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	48	20,1	24	16,7	Miary sumaryczne		
					Nominalna /nominalna	Wartość	Istotność przybliżona
3. Czynniki, które były średnio ważne	63	26,4	39	27,1	Phi	0,076	0,698
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	60	25,1	31	21,5	V Kramera	0,076	0,698
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	22	9,2	16	11,1	Współczynnik kontyngencji	0,076	0,698

Źródło: wyniki badań własnych

Wysokość wynagrodzenia stanowi punkt odniesienia w funkcjonowaniu jednostki w przestrzeni środowiska pracy. Ekwiwalent za wykonanie pracy należy bowiem do jednych z ważniejszych motywatorów.

Jednak wiele przeprowadzonych badań dotyczących sytuacji w poszczególnych krajach wskazuje jednoznacznie, że dostęp kobiet do wysokich stanowisk, np. zarządzania firmą, jest strefą zdominowaną przez mężczyzn i np. co szósta kobieta jest prezesem³⁵.

W przypadku grup badawczych, mężczyźni otrzymali wyższe wartości procentowe wśród czynników decydujących o wyborze kierunku studiów.

Z tabeli nr 4 wynika, że kobiety, decydując się na studia, kierują się w mniejszym stopniu otrzymywaniem gratyfikacji za wykonaną pracę w porównaniu z mężczyznami, w perspektywie przyszłej pracy zawodowej. Należy zaznaczyć, że wiele zawodów, w których w zdecydowanej większości pracują kobiety, wiąże się z uzyskiwaniem mniejszego wynagrodzeniem, np. opieka, szkolnictwo, administracja. Oznacza to także, że dla kobiet bardziej liczą się inne czynniki, do których należą: zainteresowania, uzdolnienia, pasja, możliwości poszerzenia wiedzy.

Tabela 5. Autoocena własnych możliwości intelektualnych według płci badanych

Autoocena własnych możliwości intelektualnych	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	16	6,7	11	7,6	Chi-kwadrat Pearsona	2,808	4	0,591
					Iloraz wiarygodności	2,808	4	0,591

³⁵ J. Tyrowicz, I. Magda, L. van der Velde, *Nierówności płacowe kobiet i mężczyzn*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2015, s. 17.

1	2	3	4	5	6	7	8
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	13	5,4	10	6,9	Miary sumaryczne		
					Nominalna /nominalna	Wartość	Istotność przybliżona
3. Czynniki, które były średnio ważne	58	24,3	43	29,9	Phi	0,086	0,591
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	99	41,4	49	34	V Kramera	0,086	0,591
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	53	22,2	31	21,5	Współczynnik kontyngencji	0,086	0,591

Źródło: wyniki badań własnych

Samoocena jest ważna dla postrzegania przez jednostkę otoczenia i odbioru różnorodnych bodźców, do których ma ona subiektywny stosunek³⁶.

Według słownika *Cambridge English Dictionary*, samoocena oznacza wiarę i zaufanie do własnych zdolności i wartości³⁷.

Natomiast Philip Zimbardo interpretuje samoocenę człowieka jako uogólnioną i oceniającą postawę wobec samego siebie. Postawa może silnie wpływać na nasze myśli, nastroje, a także na zachowanie w każdym momencie³⁸.

Samoocena własnych możliwości intelektualnych stanowi istotny bodziec przy planowaniu różnych celów. Jednostka postrzega każdą aktywność w perspektywie swoich umiejętności.

Z tabeli nr 5 wynika, że 41,4% badanych kobiet określiło autoocenę jako czynnik ważny, ale nie decydujący dla motywacji wyboru studiów w przeciwieństwie do mężczyzn, którzy uzyskali wartość 34%. Natomiast w przypadku autooceny jako czynnika zupełnie bez znaczenia lub mało ważnego dla motywacji wyboru, wartości procentowe mężczyzn były nieznacznie wyższe niż kobiet. Oznacza to, że samoocena jest w większym stopniu dostrzegana i ceniona przez kobiety w ogólnym rozwoju zawodowym.

Tabela 6. Szanse na zatrudnienie w kraju według płci badanych

Szanse na zatrudnienie w kraju	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	36	15,1	24	16,7	Chi-kwadrat Pearsona	1,164	4	0,884
					Iloraz wiarygodności	1,163	4	0,884

³⁶ Z. Chodkowski, *Autoocena własnych szans funkcjonowania zawodowego po ukończeniu studiów pedagogicznych*, „Szkoła – Zawód – Praca”, 2019, nr 17, s. 201–216.

³⁷ Cambridge English Dictionary on-line: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-esteem>.

³⁸ P.G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1999, s. 542.

1	2	3	4	5	6	7	8
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	38	15,9	24	16,7	Miary sumaryczne		
					Nominalna /nominalna	Wartość	Istotność przybliżona
3. Czynniki, które były średnio ważne	59	24,7	31	21,5	Phi	0,055	0,884
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	65	27,2	36	25,0	V Kramera	0,055	0,884
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	41	17,1	29	20,1	Współczynnik kontyngencji	0,055	0,884

Źródło: wyniki badań własnych

Uzyskanie świadectwa szkolnego na poziomie co najmniej średnim jest niezbędne do otrzymania kwalifikacji, na podstawie których jednostka podejmie pracę. Jednak często zdarza się, że niektóre programy kształcenia, zwłaszcza na poziomie wyższym, nie gwarantują zatrudnienia, gdyż nie są dostosowane do wymogów rynku pracy. Innym negatywnym uwarunkowaniem jest brak współpracy między uczelniami a rynkiem pracy.

W świetle danych zawartych w tabeli nr 6 szanse na zatrudnienie w kraju dostrzegają bardziej kobiety. Uzyskane przez nie wartości procentowe, zsumowane w odniesieniu do trzech czynników, które były w różnym stopniu decydujące dla motywacji podjęcia studiów, wynoszą 69%, a w przypadku mężczyzn – 66,6%. Natomiast w przypadku czynników nieistotnych dla podjęcia zatrudnienia w kraju mężczyźni uzyskali wyższą wartość, wynoszącą 33,4%, a kobiety 31%. Oznacza to, że kobiety w większym stopniu są zmotywowane do studiowania i wierzą w możliwości zatrudnienia w kraju po ukończeniu studiów. Natomiast zatrudnienie w kraju dla mężczyzn jest mniej ważne. Prawdopodobnie biorą oni pod uwagę również podjęcie pracy za granicą.

Tabela 7. Możliwość zatrudnienia poza Polską według płci badanych

Możliwość zatrudnienia poza Polską	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	73	30,5	35	24,3	Chi-kwadrat Pearsona	7,127 ^a	4	0,129
					Iloraz wiarygodności	7,177	4	0,127

1	2	3	4	5	6	7	8
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrze-gałeś, brałeś pod uwagę	35	14,6	24	16,7	Miary sumaryczne		
					Nominalna /nominalna	War-tość	Istotność przybliżo-na
3. Czynniki, które były średnio ważne	43	18,0	31	21,5	Phi	0,136	0,129
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	48	20,1	19	13,2	V Kramera	0,136	0,129
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	40	16,7	35	24,3	Współczyn-nik kontyn-gencji	0,135	0,129

Źródło: wyniki badań własnych

Wejście Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 r. zapoczątkowało możliwości podejmowania pracy zawodowej we wszystkich państwach członkowskich. Wiele osób skorzystało z tej okazji, albowiem przyciągnęły ich wyższe zarobki, lepszy system opieki i pomocy społecznej, a także większe bezpieczeństwo ekonomiczne dla mniej uposażonych.

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Work Service, za pracę wyjeżdżają głównie mężczyźni (78,7%), kobiety zaś stanowią 62,2%. Jednak biorąc pod uwagę inne okoliczności, typu sprawy rodzinne, edukacja, leczenie i rehabilitacja, to ogółem jednak za granicą przebywa więcej kobiet (51,1 proc.) niż mężczyzn (48,9 proc.). Decyzję o emigracji częściej podejmują z kolei mieszkańcy miast. Ponad 60% osób w wieku od 18 do 24 lat jest zainteresowanych emigracją i podjęciem pracy za granicą³⁹.

Zamieszczone w tabeli nr 7 dane dotyczące możliwości zatrudnienia poza Polską, potwierdziły wyniki badań Work Service, gdyż najwyższą wartość – 30,5% otrzymały kobiety, a mężczyźni – 24,3%, przy czynnikach zupełnie bez znaczenia dla motywów wyboru studiów związanych z możliwością wyjazdu zarobkowego za granicę. Natomiast w przypadku czynników decydujących o motywacji wyboru studiów mężczyźni uzyskali 24,3%, kobiety 16,7%.

Młodzi ludzie są coraz bardziej świadomi wybieranego kierunku kształcenia, planują karierę zawodową i chcą otrzymywać odpowiedni ekwiwalent za wykonaną pracę. Dlatego w niektórych przypadkach biorą pod uwagę także wyjazd ekonomiczny za granicę, w większości są to mężczyźni.

³⁹ Emigracja zarobkowa Polaków. Wyjeżdża coraz więcej wykształconych (2015), <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artkul/emigracja-zarobkowa-polakow-wyjezdza-co-raz,43,0,1864235.html> [dostęp: 20.04.2020].

Tabela 8. Program studiów obejmujący przedmioty, które w szkole średniej nie sprawiały trudności w opinii badanych ze względu na płeć

Program studiów obejmujący przedmioty, które w szkole średniej nie sprawiały trudności	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	22	9,2	22	15,3	Chi-kwadrat Pearsona	7,532	4	0,110
					Iloraz wiarygodności	7,436	4	0,115
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	19	7,9	18	12,5	Miary sumaryczne			
					Nominalna /nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	48	20,1	32	22,2	Phi	0,140	0,110	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	77	32,2	37	25,7	V Kramera	0,140	0,110	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	73	30,5	35	24,3	Współczynnik kontyngencji	0,139	0,110	

Źródło: wyniki badań własnych

Nauczanie przynosi lepsze efekty, kiedy uczeń nie ma trudności w opanowaniu materiału. Sprzyjają temu różne czynniki, takie jak np. uzdolnienia, zainteresowania, chęć poszerzania wiedzy, pasja, przyjemność.

W badaniach uwzględniono także kwestię programu studiów obejmującego przedmioty, które w szkole średniej nie sprawiały respondentom trudności. Z danych zamieszczonych w tabeli nr 8 wynika, że kobiety otrzymały zdecydowanie większe wartości w przypadku czynników, które były decydujące –30,5% i tych, które były ważne, ale nie decydujące –32,2% w przeciwieństwie do mężczyzn, których wartości wynosiły odpowiednio 24,3% i 25,7%. Wygląda na to, że dla kobiet istotne jest poszerzanie wiedzy na studiach z przedmiotów, z którymi nie miały problemu w szkole średniej i ten czynnik jest dla nich ważniejszy niż dla mężczyzn. Tego typu postawy wpływają pozytywnie na dalszy proces kształcenia, a także wzmacniają adaptację jednostki do jej nowych warunków.

Tabela 9. Przedmioty na studiach, z których w szkole byłem dobry, według płci badanych

Przedmioty na studiach, z których byłem dobry w szkole średniej	Kobiety		Mężczyźni		Obliczenia statystyczne			
	N=239	100%	N=144	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	24	10,0	19	13,2	Chi-kwadrat Pearsona	2,653	4	0,618
					Iloraz wiarygodności	2,655	4	0,617
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	14	5,9	10	6,9	Miary sumaryczne			
					Nominalna /nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	66	27,6	45	31,3	Phi	0,083	0,618	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	82	34,3	40	27,8	V Kramera	0,083	0,618	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	53	22,2	30	20,8	Współczynnik kontyngencji	0,083	0,618	

Źródło: wyniki badań własnych

Ludzie posiadają różne uzdolnienia. Jeden lepiej przyswaja wiedzę z nauk ścisłych, a drugi humanistycznych. Niezależnie od rodzaju nauk pozyskana wiedza i umiejętności zwiększają szansę na znalezienie pracy. Ważny jest więc rozwój w takiej dziedzinie, w której jednostka ma szczególne predyspozycje, gdyż zaowocuje on lepszymi efektami.

W tabeli nr 9 zaprezentowano wyniki badania wyboru studiów ze względu na przedmioty, z których w szkole średniej respondenci uzyskiwali satysfakcjonujące wyniki. Największe wartości procentowe otrzymały kobiety i było to odpowiednio 34,3% dla czynników ważnych, ale nie decydujących i 22,2% dla czynników decydujących dla motywacji wyboru studiów, w przeciwieństwie do mężczyzn, którzy otrzymali nieznacznie niższe wartości, tj. 27,8% dla czynników ważnych i 20,8% dla czynników decydujących. Wydaje się, że kobiety, dokonując wyboru w większym stopniu niż mężczyźni biorą pod uwagę przedmioty, które będą realizować na studiach i skłaniają się ku tym, z których w szkole średniej uzyskiwały zadowalające wyniki.

Konkluzja

W badanej populacji kobiety w porównaniu do mężczyzn stanowiły większość, więcej było także respondentów zamieszkujących na wsi niż w mieście.

Wyniki badań wskazują na niewielkie różnice w wartościach procentowych dotyczących predyspozycji studentów z uwzględnieniem zmiennej płeć, które wpływają na motywację wyboru studiów. W badaniach rozpatrywano determinanty:

- **predyspozycje** – zainteresowania, autoocena własnych możliwości intelektualnych;
- **zawody** – perspektywa wysokich zarobków, możliwości zatrudnienia w kraju i za granicą;
- **oferta uczelni np. programowa** – program studiów obejmujący przedmioty, które w szkole średniej nie sprawiały trudności, a także takie przedmioty, z których w szkole średniej respondent uzyskiwał satysfakcjonujące wyniki.

Na podstawie obliczeń nieparametrycznych chi kwadrat stwierdza się, że nie występują różnice na poziomie istotności statystycznej między kobietami i mężczyznami, $p > 0,05$ i że potwierdziła się założona hipoteza zerowa.

Według wyliczonych wartości procentowych dostrzega się niewielkie różnice z przewagą kobiet nad mężczyznami w sześciu badaniach (tabele nr 3, 4, 5, 6, 8, 9), a tylko w jednym wynik jest korzystniejszy dla mężczyzn (tabela nr 7). W eksploracji uwzględniono czynniki: średnio ważne, ważne i decydujące, które wynoszą odpowiednio:

- dla zainteresowań (tab. 3), wpływ predyspozycji na motywację wyboru studiów jest decydujący w większym zakresie dla kobiet (ponad 6%) i wynosi 78,6% i 72,2% dla mężczyzn;
- dla perspektywy wysokich zarobków (tab. 4), dla kobiet jest to wartość na poziomie 60,7%, a dla mężczyzn 59,7%;
- dla autooceny własnych możliwości intelektualnych (tab. 5) jest istotny dla kobiet – 87,9% w stosunku do mężczyzn – 85,4%;
- w zakresie szansy na zatrudnienie w kraju (tab. 6), kobiety otrzymały – 69%, a mężczyźni 66,6%;
- w zakresie programu studiów, obejmującym przedmioty, które w szkole średniej nie sprawiały trudności (tab. 8), dla kobiet – 82,8%, a dla mężczyzn – 72,2% (różnica na korzyść kobiet wyniosła aż 10%);
- w zakresie przedmiotów na studiach, z których jednostka uzyskiwała satysfakcjonujące wyniki w szkole średniej (tab. 9), dla kobiet – 84,1% w porównaniu do mężczyzn – 79,9%.

W jednym badaniu dotyczącym możliwości zatrudnienia poza Polską, wartości procentowe okazały się większe dla mężczyzn – 59%, a dla kobiet – 54,8%.

Wyniki badań poszerzają wiedzę na temat wpływu predyspozycji na motywację wyboru kierunków studiów według płci. W większości przypadków stu-

denci kierują się własnymi zainteresowaniami, uzdolnieniami, autooceną, a także patrzą na swoje plany zawodowe przez pryzmat szybkiego znalezienia pracy nawet poza miejscem swojego zamieszkania, jak również za granicą.

Włodzimierz Szewczuk stwierdza, że ważną rolę w rozwoju człowieka odgrywa wychowanie, a szczególnie samowychowanie. Autor wymienia szereg konkretnych zmiennych, do których zalicza właściwości kory mózgowej czy właściwości osobowości, np. umiejętność samosterowania, pokonywania trudności, aspiracje, wytrwałość, cierpliwość, sprzyjające warunki środowiskowe (atmosfera domu rodzinnego, szkoły), właściwe stosunki międzyludzkie. Badacz ten zaznacza, że w rozwoju uzdolnień jednostki są również ważne: głębokie zainteresowania, intensywna praca i pozytywne warunki społeczne⁴⁰.

Autor tego tekstu sugeruje przeprowadzenie podobnych badań w celu dalszego diagnozowania postaw prozawodowych młodzieży z uwzględnieniem różnych czynników wpływających na motywację związaną z wyborem kierunku studiów i planami zawodowymi. Wyniki badań mogą być wykorzystane przez doradców zawodowych, szkolnych, pedagogów, nauczycieli, a także rodziców. Natomiast znajomość motywów, jakimi kierują się studenci przy wyborze kierunku studiów, może być pomocna w przygotowaniu nowych programów kształcenia, które będą lepiej dostosowane do potrzeb zmieniającego się rynku pracy i przeobrażeń, zwłaszcza w sferze technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Bibliografia

- Byrne M., Flood B., *A Study of Accounting Students' Motives, Expectations and Preparedness for Higher Education*, „Journal of Further and Higher Education”, 2005, 2 (29).
- Chodkowski Z., *Adaptacja człowieka do środowiska pracy*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2019.
- Chodkowski Z., *Autoocena własnych szans funkcjonowania zawodowego po ukończeniu studiów pedagogicznych*, „Szkoła – Zawód – Praca” 2019, nr 17, s. 201–216.
- Chodkowski Z., *Plany zawodowe studentów Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego w kontekście miejsca ich zamieszkania*, „Zarządzanie Publiczne” 2019, 2(46), s. 171–187.
- Farnicka M., Liberska H., *Tworzenie środowiska sprzyjającego uczeniu się – analiza wybranych czynników*, „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja” 2014, nr 67(3).
- Kim Y., Mok S.Y., Seidel T., *Parental influences on immigrant students' achievement-related motivation and achievement: “A meta-analysis*, Educational Research Review” 30 (2020) 100327.
- Kocowski T., *Motywacja* [w:] (red.) W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 384–389.
- Kozioł L., *Motywacja w pracy. Determinanty ekonomiczno-organizacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2002.
- Łukaszewski W., *Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych* [w:] (red.) J. Strelau, *Psychologia ogólna* Tom 2, Gdańskie Wydawnictwa Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 427–440.

⁴⁰ W. Szewczuk, *Zdolności i uzdolnienia* [w:] (red.) W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997, s. 995-996.

- Mantica A., Moneva J., Malbas M., *Family Status and Self-Motivation in Studies*, "International Research in Education", 2020, Vol. 8, No. 1.
- Mietzel G., *Psychologia kształcenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Nęcka E., *Inteligencja* [w:] (red.) J. Strelau, *Psychologia ogólna* Tom 2, Gdańskie Wydawnictwa Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 721–760.
- Niemczewska M., Mrowiec K., Paterek A., *Rola kobiet w innowacyjnej przedsiębiorczości wysokich technologii*, Wydawnictwo Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2007.
- Obuchowski K., *Psychologia dążeń ludzkich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1983.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998.
- Poleszczuk J., *Decyzje edukacyjne maturzystów. Kontekst społeczny i indywidualne postawy młodzieży Białegostoku wobec wykształcenia wyższego*, „Pogranicze. Studia Społeczne”. Tom XXXI, 2017.
- Reykowski J., *Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość* [w:] (red.) T. Tomaszewski, *Psychologia ogólna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- Spielman R.S., *Psychology*, OpenStax, Rice University, Texas 2017.
- Szewczuk W., *Zdolności i uzdolnienia* [w:] (red.) W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
- Tołwińska B., *Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)* [w:] (red.) J. Izdebska i J. Szymanowska, *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2009.
- Tyrowicz J., Magda I., van der Velde L., *Nierówności placowe kobiet i mężczyzn*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2015.
- Zimbardo P.G., *Psychologia i życie*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1999.
- Zimbardo P.G., Johnson R.L. McCann V., *Psychologia. Kluczowe Konceptcje. Motywacja i uczenie się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Strony Internetowe

Cambridge English Dictionary on-line:

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/self-esteem>

Emigracja zarobkowa Polaków. Wyjeżdża coraz więcej wykształconych (2015), <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/emigracja-zarobkowa-polakow-wyjezdza-co-raz,43,0,1864235.html> [dostęp: 20.04.2020].